

С. М. Непомняща, студ. гр. ОА 08-2, С. П. Римар, ст. викладач

Кіровоградський національний технічний університет, м. Кіровоград

Статусно-рольова структура економічно-соціального інституту власності

Економічні інститути є суспільними структурами, які впорядковують взаємовідносини людей, що виникають у спільній діяльності, вкладають їх у певні рамки. Ступінь відповідності між інституціональними цілями та рішеннями, що приймають індивіди, залежить від ефективності примусу. Він здійснюється через внутрішню заборону на діяльність, страх покарання за порушення відповідних норм, суспільні санкції або державне насильство.

Процес визначення та закріплення соціально-економічних норм, правил, статусів і ролей, зведення їх у систему, яка здатна діяти в напрямку задоволення певної суспільної потреби, називається інституціоналізацією. Інституціоналізація - це заміна спонтанної, експериментальної поведінки на передбачувану поведінку, яку можна очікувати, прогнозувати, моделювати, регулювати. Підсумком процесу інституціоналізації є створення відповідно до норм і правил чіткої статусно-рольової структури, яка підтримується більшістю учасників цього соціально-економічного процесу.

Соціолог Я. Щепанський, відносить до економічних усі ті інститути, які займаються виробництвом і розподілом благ і послуг, регулюванням грошового обороту, організацією та розподілом праці тощо. Вони утворюються на матеріальному базисі суспільства.

В іншій класифікації серед економічних інститутів виділяють інститути поділу праці, власності, заробітної плати тощо. В. Тарасенко до складу економічних зараховує інститути виробництва, розподілу, обміну та власності, підкреслюючи при цьому, що в дійсності суспільних інститутів є набагато більше, ніж сфер діяльності.

В інших джерелах соціально-економічна (господарча) функція суспільства розглядається у взаємодії інститутів влади і власності.

Спираючись на подані в соціологічних джерелах підходи щодо структури господарчих інститутів, доречно, на нашу думку, включати до неї такі:

- інститут власності;
- інститут виробництва;
- інститут ринку;
- інститут споживання.

Саме у взаємодії названих інститутів здійснюється задоволення матеріальних потреб людей шляхом вироблення, розподілу, обміну та споживання в умовах певного соціального порядку. При цьому господарчі інститути "включені" у цей соціальний порядок через взаємодію з іншими соціальними інститутами - владою, культурою, сім'єю, освітою, релігією та ін.

У праці, зосередимо увагу на детальному розгляді економічно-соціального інституту власності. Сучасна система форм власності склалася внаслідок історичної еволюції мотивації економічної діяльності та пошуку матеріальної основи для її реалізації, яка могла бути надана, перш за все, інститутом власності (див. табл. 1).

Таблиця 1 – Історична еволюція системи форми власності

№	Історичний період	Мотивація економічної діяльності	Система форм власності та їх пріоритетна класифікація	Форми підприємницької діяльності
	Первіснообщинний лад	Виробляти, щоб вижити	1.Общинна форма власності 2.Особиста форма власності	
	Епоха розпаду первіснообщинного ладу	Виробляти, щоб обміняти	1.Приватна (племінна, родова, сімейна) 2.Общинна 3.Особиста	Племінні, родові, сімейні підприємства
	Епоха рабовласницького та феодального суспільства	Виробляти, щоб продати	1.Державна 2.Приватна 3.Колективна 4.Індивідуальна	Торговельні підприємства, приватні мануфактури, ремісничі підприємства
	Епоха капіталізму XVII - XIX ст.	Виробляти, щоб мати капітал	1. Приватнокапіталістична форма власності 2. Групова приватна власність 3. Державна власність 4. Індивідуальна власність 5. Орендна власність	Приватні володіння, акціонерні товариства, корпорації, фірми, компанії
	Епоха суперечностей капіталістичного і соціалістичного виробництва (середина XIX - 80-ті роки XX ст)	Виробляти, щоб зберегти капітал	1. Групова приватна власність 2. Державна власність 3. Колективна приватна власність 4. Підприємницька 5. Орендна власність	Транснаціональні компанії, національні корпорації, акціонерні товариства, ФП, приватні фірми, колективні підприємства
	Епоха демократичної економіки XXI століття	Виробляти, щоб підвищити продуктивність капіталу	1. Інформаційна форма власності. 2. Групова приватна власність (корпоративна) 3. Підприємницька власність (індивідуальна) 4. Колективна приватна власність 5. Державна власність 6. Орендно-лізингова форма власності	Науково-інформаційні центри, фонди, транснаціональні компанії, національні корпорації, акціонерні товариства, приватні фірми, кооперативи, орендні підприємства

Власність як інститут виконує економічні та соціальні функції. З економічного погляду ефективність форм власності оцінюється, виходячи з того, наскільки вони забезпечують власнику можливість організовувати вільне використання ресурсів, що йому належать. Щодо цього кожна форма власності повинна забезпечити відповідне співвідношення між вільною конкуренцією та державним регулюванням при використанні економічних та інших ресурсів. Показниками ефективності реалізації економічної функції є: можливість акумулювати необхідні капітали, раціональне використання економічних ресурсів, рівень стимулювання різними формами власності активності суб'єктів

економічного процесу, піднесення підприємницького духу та збільшення можливостей у цій сфері діяльності.

Соціальні функції власності визначаються її роллю в формуванні соціальної структури суспільства й відносин нерівності між соціальними групами та спільнотами. Показниками соціальної ефективності власності є: можливість вільного розвитку особи та окремих соціальних спільнот; ступінь соціальної нерівності; можливість соціальної мобільності; адекватне реагування та врегулювання конфліктів; охорона природного середовища та забезпечення екологічної безпеки населення і т.ін.

Власність забезпечує певний соціальний статус, владу та престиж у суспільстві. Володіння певними економічними ресурсами означає не тільки отримання більш високих доходів, але й приносить людям незалежність та свободу. Зміни у формах власності й перерозподілу власності детермінують зміни соціальної структури суспільства.

Наприклад, характерним світовим процесом у соціальній стратифікації суспільств є тенденція заміни індивідуального суб'єкта власності колективним - корпорацією. Зростання корпоративного капіталу формує новий тип власників - акціонерів та новий тип товару - акції. Акціонери-власники є різномірною соціальною групою, яка поєднує різних суб'єктів: фізичних осіб - власників акцій, акціонерні фонди, взаємні фонди (страхові, пенсійні та ін.).

Акціонерна власність є щаблем на шляху подолання межі між двома полярними економічними суб'єктами - власниками та найманими працівниками. Масовий акціонер є одночасно і масовим робітником, і менеджером. Таким чином, розширюється коло власників, обмежується соціальна диференціація, пірамідальність доходів, зростає відносний відсоток середнього класу, зменшуються потенційні умови соціальних конфліктів.

Процес політичної та економічної трансформації в Україні та в інших пострадянських країнах спричинив масові інновації у сфері економіки, у тому числі зміни у формах власності. У результаті проведених економічних реформ у цих країнах виникла та утвердилася приватна власність, а системи централізованого планування і матеріально-технічного забезпечення були замінені на ринкові механізми. Економіка набула відкритого характеру, споживчий ринок наповнився товарами, поширилася дрібна приватна торгівля. Люди отримали можливість приватизувати свої квартири та купувати нерухомість у приватну власність, право суміщати кілька робіт. Зник загальний обов'язок працювати в суспільному виробництві. Ці зміни мали сприяти і розвитку економіки в цих країнах, і поліпшенню матеріального добробуту їх громадян.

Однак у результаті нелегітимної приватизації, розподілу більшої частини суспільного багатства між правлячою елітою та представниками кримінального світу виникло відчуження більшості громадян від власності та праці. Олігархічна приватизація призвела до руйнування багатьох сфер великого виробництва, стагнації дрібного та середнього підприємництва, кризи інвестицій, спаду виробництва, незаконного вивезення капіталів на Захід.

Для значної частини населення України разом із демократизацією суспільного життя та розвитком капіталізму прийшла бідність, якщо не злиденність. За даними всеукраїнського моніторингу, проведеного Інститутом соціології НАН України в березні 2005 року, лише 17,9% українських громадян вважають, що все не так уже й погано і можна жити. Половина опитаних (51,4%) вважають, що жити важко, але можна терпіти. У п'ятій частини (21%) терпець уже урвався. Більшість населення України, незважаючи на те що отримали деякі права і свободи, одночасно втратили колишні соціальні гарантії, у тому числі право на своєчасну оплату праці, гарантований державою належний дохід, безкоштовне використання медичної допомоги та безкоштовну освіту і т.ін.

Моніторингові дослідження останніх років показують, що лише половина населення однозначно висловлюється за приватну власність. Друга половина або вагається щодо цього питання, або вважає за необхідне повністю зберегти державну власність, виступає проти приватизації, перш за все, землі та великих підприємств.

Очевидно, що соціальна поведінка суб'єктів приватизаційних процесів обумовлюється відповідністю змісту приватизації інтересам і потребам різних соціальних груп і верств населення. У перспективі перехід до приватновласницьких відносин залежатиме від характеру взаємодії всіх суб'єктів приватизації. Тому особливого значення набуває створення соціального механізму приватизації з надійним зворотним зв'язком, який дав би змогу оперативно враховувати рівень реалізації соціально-рольових очікувань суб'єктів приватизації, порушення балансу їх інтересів і своєчасно вносити необхідні корективи до програм економічних реформ.

Стратегія приватизаційної політики в Україні не може не враховувати особливості міжнародного досвіду. З одного боку, розвинені країни світу завдяки приватизації, збільшенню кількості власників привели в дію потужні внутрішні резерви не тільки подолання дестабілізації своїх економік, а й нові джерела модернізації, піднесення. З іншого - світовим досвідом доведено, що сумарний соціальний та економічний ефект досягається не тільки там, де діють плюралістичні форми власності та ринкові відносини (ринок існує і в слаборозвинених країнах із низьким рівнем життя населення), а й там, де досягли високих ступенів розвитку управління виробництвом, організації праці, де ціна робочої сили адекватна її вартості. Головним стає не власність, а управління. Тому принципове піднесення якості національної інституціональної системи, у тому числі й у сфері відносин власності, можливе лише за умови узгодження та інтеграції всіх її елементів на новому рівні.

Таким чином, у процесі роздержавлення власності змінюються характер, масштаби та спрямованість перетворень соціальної структури населення, залежно від чого мають коригуватися державні програми приватизації відповідно до критеріїв її соціальної ефективності.

Список літератури

1. Українське суспільство: моніторинг – 2000 р. Інформаційно-аналітичні матеріали / За ред. чл.-кор. В. М. Ворони, д-ра філос. наук. А. О. Ручки. -К.: Ін-т соціології НАН України, 2000. – С 307-308.
2. Социальный институт // Социология: Словарь-справочник. – М.: Наука, 1990. – Т. 1. – С. 157.
3. Єфременко Т. Економічна культура як соціологічне поняття // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2005. – № 3. – С 137.
4. Норт Д. Институты и экономический рост: историческое введение // THESIS. – 1993. – Весна. – Т. 1. – Вып. 2. – С. 73.

Одержано 22.04.10